

ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'373.49

С. В. Баранова
К. П. Плетенко

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕВФЕМІЗМІВ ЯК МОВНОГО ФЕНОМЕНУ

У статті проаналізовано дефініційно-класифікаційні тенденції розгляду поняття «евфемізм». Зокрема, увагу зосереджено на структуризації феномену та визначення основних функції вживання даного мовно-лінгвістичного явища. Автор виокремлює причини, які стають на заваді до створення єдиної класифікаційної бази та загалом уніфікованого поняття «евфемізм». Також у статті наводиться обґрунтування приналежності евфемізмів до розряду мовних універсалій. При цьому зазначається зв'язок евфемістичного лексичного запасу з іншими шарами мови і вплив даного зв'язку на проблематику визначення поняття «евфемізм».

Ключові слова: *евфемізм, мовна універсалія, класифікація, дефініція, первинна і вторинна номінація, функціонування.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-99-104

Постановка проблеми. З огляду на сучасний розвиток медіа-простору, важко заперечувати той факт, що з'являється дедалі більше слів з так званою функцією мережива: це такі лексичні одиниці, які спрямовані на приховування певного значення чи надання нового відтінку різкому чи неприйнятному у даному контексті висловлюванню. У науковому просторі їх знають як евфемізми. Ці мовні одиниці мають вирішальне значення при формуванні цілісної картини висловлювання, а також впливають на успішне завершення комунікативного акту та досягнення всіх його цілей. Наприклад, евфемізми можуть бути використані для повідомлення неприємної або навіть образливої інформації, проте при цьому інтенція мовця є не стільки передача смисленневих знаків у прямій формі, а збереження власного ввічливого амплуа на публіці. Це стосується не тільки усного, а й писемного мовлення. Однак, незважаючи на важливість евфемізмів як при вивченні рідної мови, так і іноземної, даний феномен усе ще залишається мало дослідженим питанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У своїх працях теоретико-класифікаційних проблем визначення евфемізмів торкалися чимало вчених ХХ століття, серед них слід зазначити такі імена, як А. Кацев, В. Москвін, Г. Пауль, П. Крисін, тощо. Також велику увагу проблемам евфемізації у своїх дослідженнях приділяли Дж. Німен та О. Шейгал. Проте через багатогранність самого феномену евфемії у мовознавчих та лінгвістичних колах досі не існує єдино сформованої класифікації евфемізмів та загального підходу до їхнього розгляду (які мовні одиниці можна вважати евфемістичними), що ускладнює синхронічний аналіз даного явища, проте водночас і створює простір для подальших досліджень.

Беручи до уваги актуальність дослідження евфемізаційних процесів у мові та мовленні, **метою статті** є уніфікація дефініції даного явища на матеріалі попередніх

досліджень евфемізмів, наведення власного визначення евфемізму з огляду на його багатоструктурну та мультифункціональну природу. Матеріалом дослідження стали різноматематичні тексти (переважно мас-медійного характеру) ХХ і ХХІ ст., у яких містилися слова чи вирази евфемістичного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, існує чимало дефініцій терміна «евфемізм», проте в основі всіх визначень лежить заміна експресивно-забарвленої лексики на вислови та вирази з більш м'яким значенням і змістовим навантаженням. Так, наприклад, у «Кембриджському інтернаціональному словнику англійської мови» під даним терміном розуміють вживання слова чи фрази для уникнення вживання іншої мовної одиниці з потужнішим впливом та відкритішим значенням, яке, однак, є образливим чи більш неприємним [10, с. 471]. У «Новому Оксфордському тезаурусі англійської мови» знаходимо інше визначення, яке асоціює евфемізм з ввічливим субститутом (замінником) та м'якою альтернативою для непрямого позначення понять чи явищ [13, с. 322]. Евфемізм є також наслідком лексичного табу, до якого людина вдається через некоректність вживання первинних номінацій певних предметів і явищ навколишнього світу, що викликана релігійними нормами чи різного роду упередженнями [12, с. 544]. Дану мовну одиницю Л. П. Крисін трактує як спосіб непрямого, перифрастичного й при цьому пом'якшувального позначення предметів, властивостей чи дій [3, с. 28]. Також важливою характерною особливістю евфемізмів є те, що з часом предмети чи явища евфемістичної вторинної номінації знову переходять у розряд «непристойних», і вже для них у мові створюються нові лексично та стилістично вмотивовані відповідники.

Загалом, у лінгвістиці до явища евфемії склалося два погляди: вузький (субституційний) та широкий (прагматичний) [6, с. 10]. Прихильники першого підходу, зокрема І. Р. Гальперін [1], Д. Е. Розенталь [7, с. 208] та інші, дотримуються думки, що евфемізм – субститут незручного та невігідного слова, який використовується як нейтральний заміник грубого. Однак даний підхід не можна вважати універсальним, оскільки не завжди можна визначити, яке саме слово було замінено евфемізмом, до того ж евфемізм часто зображається описово, оскільки не має слова-еквівалента. Наприклад, слова *underdog* і *underachiever* у сфері спорту і політики номінують об'єкт, що навряд може розраховувати на перемогу, характеризується низькими рейтингами, не реалізує свій потенціал тощо. У такому випадку будь-яке слово чи вислів виступає в ролі субституту, адже визначається за допомогою дефініції. Іншим, більш переконливим підходом, вважається прагматичний (представниками якого стали В. І. Заботкіна [2, с. 96], В. П. Москвін [4, с. 471], О. Й. Шейгал [8, с. 52], тощо), за якого до складу евфемізмів включають як загальнолітературні, зафіксовані спеціальними словниками чи марковані в тлумачних словниках, так і контекстуальні, які потребують аналізу в розрізі ситуації вживання.

З огляду на дефініцію самого мовного явища стає очевидним, що більшість слів, фраз, виразів можуть бути категоризовані як евфемістичні, оскільки класифікація поняття залежить не від характеристики мовної одиниці, а основним чином від контексту взятого дискурсу у певному діяхронічному розрізі, мети мовця, рівня загальної ерудиції та лінгвістичної компетенції реципієнтів, їхньої емпатичної та емоційної зрілості. У деяких випадках навіть вульгаризми та інвективна лексика можуть розглядатися як евфемістичні для подібних мовних зворотів з сильнішою в порівнянні з ними експресивністю. З іншого боку, те, що вважається евфемізмом в одному контексті, може бути табу в іншому.

При цьому, проблему для дефініції евфемізмів становить ще той факт, що даний феномен не вважається стабільним елементом мовної системи, оскільки процес їхнього

утворення відбувається майже щоденно. Деякі з евфемізмів переходять у розряд постійно вживаних, однак зберігаючи при цьому свій евфемістичний статус, а інші залишаються на периферії й пізніше зовсім зникають з лексичного складу мови. «*Sleep with*» та «*pass away*» є прикладами тих субститутів, які існують у мові вже протягом сотень років та досі залишаються в активному вжитку. Чимало з них, хоча спочатку їх першою причиною вживання були евфемізаційні процеси, потім увійшли до складу загальноживаної лексики та втратили свою евфемістичну цінність. Прикладом останнього може стати змінне відношення до дітей, чиї батьки не одружені. Спочатку їх називали «*bastards*» чи «*children of sin*», пізніше був запроваджений термін «*illegitimate children*». Нині ж не існує потреби для їх додаткової вторинної номінації, оскільки для сучасного суспільства сімейний стан батьків не несе настільки важливого значення, як це було у попередні часи.

Евфемізми, завдяки своїм функціональним особливостям, відносять також і до мовних універсалій, оскільки вони характерні для всіх природних мов світу, що підтверджується їхньою довгою історією розвитку та появою ще в давні часи людської історії. При зіставленні евфемістичних рядів у деяких європейських мовах знаходимо «кальковані» ряди лексики, наприклад: англ. *collateral damage* – нім. *Kollateralschaden* – ісп. *daños colaterales* – італ. *danni colaterali*; англ. *natural son* – нім. *naturlicher Sohn* – ісп. *hijo natural* – фр. *fils naturel*.

Безумовно, частина таких міжмовних збігів пояснюється звичайним калькуванням, проте не завжди з упевненістю можна визначити першоджерело виникнення евфемізму, тому існує думка, що причиною виникнення таких «синонімічних» рядів вважають наявність спільних когнітивних структур у концептосферах культур розглянутих мов, які відповідають за утворення аналогічних словосполучень [5, с. 121]. Усе це підтверджує те, що евфемізм належить завдяки своїм характеристикам до складу мовних універсалій.

Слід додати, що евфемізми справедливо вважаються багатим джерелом поповнення лексичного потенціалу мови шляхом розширення вже наявних та створення нових синонімічних рядів слів різної сфери вживання. Однак дослідники виділяють ще й варіанти «негативної» взаємодії евфемізму з лексичними одиницями [11, с. 16], за якої евфемізм витісняє мовну одиницю, яку заміняє, або ж витісняє інший субститут в пасивну зону синонімічного ряду з активного вжитку [9].

Загалом, до основних причин вживання евфемізації можна віднести наступні:

1. Табу, яке пов'язане з будь-якими упередженнями, наприклад, віросповідального характеру (замість «*devil*» використовуються евфемістичні звертання типу «*deuce*», «*dickens*», «*Golly!*», тощо).

2. Соціальне та моральне табу («*spit*» – «*expectorate*», «*light-fingered*» – «*bribe taker*»).

3. Необхідність пом'якшити болісну новину чи неприємну звістку (замість «*to die*» вживаються «*to pass away*, «*to be no more*», «*foolish*» – «*unwise*»).

4. Використання так званих «вчених» слів, які звучать менш знайомо, тому і менш образливо («*over-eating*» замінюється на «*indigestion*», «*cemetery*» – «*memorial park*»).

На основі попередньо розглянутих визначень генералізованою дефініцією евфемізму можна вважати те, що даний термін використовується на позначення мовної універсалії, яка приходить у мову завдяки екстралінгвістичним причинам (культурні, соціальні чи релігійні догми), що виконує функцію уникання табу та приховування певної інформації задля інтересів мовця, звертаючи увагу на почуття та емоції його цільової аудиторії. Іншими словами, це субститут слова, виразу чи фрази з негативними

для мовця чи слухача конотаціями на подібну одиницю, однак з нейтральним чи (більш) позитивним значенням.

Висновки. Отже, евфемізація є тривалим мовним явищем, спрямованим на забезпечення потреб людей у дотриманні прийнятих на даному етапі історичного розвитку норм ввічливості та моралі, а також задля приховування чи замовчування неприємної інформації, яку можна сховати під «маскою» слів. Хоча евфемізми доцільно вважаються мовною реалією, на даному етапі лінгвістичних досліджень ще не було сформовано єдиної стандартизованої класифікаційної системи евфемізмів. Оскільки через преферентну заміну табуованої лексики евфемізми стають тісно пов'язані з лексикою обмеженого вжитку (просторіччя, соціальні діалекти, вульгаризми, ненормативна лексика), дефініція поняття «евфемізм» стає ще складнішим завданням для лінгвістів. З огляду на здатність даного явища підлаштовуватися під сучасні на даному етапі тенденції, ми вважаємо за доцільне розглядати евфемізми як нестабільну ознаку мови з чітко визначеними функціональними характеристиками, яка сприяє розвитку мови як самостійної одиниці, а також виступає її зв'язку з іншими мовами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у компаративно-зіставному аналізі явища евфемізації у діахронічно-синхронічному аспекті на матеріалі споріднених мов та віддалених груп мов. Подібне дослідження відіграло б велику роль при аналізі концептосфер та мовної картини світу.

Список використаної літератури

1. Гальперин А. И. Очерки по стилистике английского языка [Электронный ресурс] / А. И. Гальперин. – Режим доступа : https://classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka/html/unnamed_20.html. – Дата звернення 04.11.2019 ; Galperin A. I. Ocherki po stilistike angliyskogo yazyka [Elektronnyy resurs] / A. I. Galperin. – Rezhim dostupa : https://classes.ru/grammar/30.Ocherki_po_stilistike_angliyskogo_yazyka/html/unnamed_20.html. – Data zvernennia 04.11.2019.
2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – Москва : Высшая школа, 1989. – 128 с. ; Zabotkina V. I. Novaya leksika sovremennogo angliyskogo yazyka / V. I. Zabotkina. – Moskva : Vysshaya shkola, 1989. – 128 s.
3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин // Русистика. – 1994. – № 1–2. – С. 28–49 ; Krysin L. P. Evfemizmy v sovremennoy russkoy rechi / L. P. Krysin // Rusistika. – 1994. – № 1–2. – S. 28–49.
4. Москвин В. П. Стилистика русского языка. Теоретический курс : учеб. пособ. / В. П. Москвин. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 630 с. ; Moskvina V. P. Stilistika russkogo yazyka. Teoreticheskiy kurs : ucheb. posob. / V. P. Moskvina. – Rostov n/D. : Feniks, 2006. – 630 s.
5. Порохницкая Л. В. Языковые контакты как источник эвфемизмов в языковой системе [Электронный ресурс] / Л. В. Порохницкая // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – 2010. – Выпуск 24 (603). – С. 111–125. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=17111092> ; Porokhnitskaya L. V. Yazykovye kontakty kak istochnik evfemizmov v yazykovoy sisteme [Elektronnyy resurs] / L. V. Porokhnitskaya // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. – 2010. – Vypusk 24 (603). – S. 111–125. – Rezhim dostupa : <https://elibrary.ru/item.asp?id=17111092>

6. Решетарова І. В. Засоби евфемії в масмедійному дискурсі початку XXI століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 / Ірина Володимирівна Решетарова ; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 21 с. ; Reshetarova I. V. Zasoby evfemii v masmediinomu dyskursi pochatku XXI stolittia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.15 / Iryna Volodymyrivna Reshetarova ; Donetskyi nats. un-t. – Donetsk, 2010. – 21 s.
7. Розенталь Д. Э. Справочник по правописанию и стилистике / Д. Э. Розенталь. – Москва : Комплект, 1997. – 384 с. ; Rozental D. E. Spravochnik po pravopisaniiu i stilistike / D. E. Rozental. – Moskva : Komplekt, 1997. – 384 s.
8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Москва : Гнозис, 2004. – 326 с. ; Sheygal Ye. I. Semiotika politicheskogo diskursa / Ye. I. Sheygal. – Moskva : Gnozis, 2004. – 326 s.
9. Baranova S. Pragmatic and Functional Peculiarities of Euphemisms for Diseases, Death and Dying in the English Mass-Media Discourse [Electronic resource] / S. Baranova, K. Pletenko // Філологічні трактати. – 2018. – Т. 10, № 1. – С. 19–25. – Mode of access : <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2018-1/4.pdf>
10. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 1774 p.
11. Holder R. W. How Not To Say What You Mean : A Dictionary of Euphemisms / R. W. Holder. – New-York : Oxford University Press, 2002. – 524 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Longman Publ., 2009. – 1949 p.
13. New Oxford Thesaurus of English. – New York : Oxford University Press Inc, 2000. – 1087 p.
- Стаття надійшла до редакції 09.11.2019.

S. Baranova

K. Pletenko

LINGUISTIC PROBLEMS OF IDENTIFICATION OF EUPHEMISMS AS A LANGUAGE PHENOMENON

In the article, the definition and classification tendencies of the «euphemism» concept are taken into consideration. In the study of any linguistic concept, the creation of a theoretical and methodological basis is of fundamental importance. This basis can be used for a deeper analysis of the phenomenon itself, as well as for the comparative analysis of the notion with regard to other linguistic elements. However, if it is a challenge just to define the phenomenon, then further studies – at horizontal and vertical levels, synchronously or diachronically – will cause significant difficulties.

The main problem of euphemism definition lies in the fact that this phenomenon is a multi-functional and multi-structural element. It can be represented in different forms, for instance, words or word-combinations. A single euphemistic construction can be considered as a part of another group of the language vocabulary. In the article, the main highlight is devoted to the English euphemistic constructions, but the author also mentions the connection of euphemism realization in different languages. This feature allows considering euphemism a language universal. Since the article substantiates the euphemisms' being a linguistic universal, the author also mentions about the connection between the euphemistic vocabulary and other language layers. The article highlights the impact of such a connection on the problem of defining the term «euphemism».

The article is focused on structuring the phenomenon and determining the main functions of the euphemisms' use. Among the characteristic features of euphemisms, there is

the replacement of direct nomination as a result of a historically and socially motivated ban on its use, as well as the presence of authorial self-censorship, if the use of a direct name contradicts the pragmatic intentions of the addressee. The use of euphemisms allows a speaker (a so-called owner of the message) to avoid focusing on the negative sides of the information, to change the communicative situation and make it advantageous and beneficial for the addressee, to manipulate and to form the response of the message's recipients. The author identifies the reasons that hinder the creation of a unified classification base and generally unified concept of «euphemism».

Moreover, the author states that euphemisms as a linguistic universal are an integral part of a language system (English as well). Their peculiarities are manifested in the daily language, both its written and spoken forms, that is, this linguistic phenomenon is a clear example of the two-way interaction of the social development processes and the people's worldview principles.

Key words: *euphemism, linguistic universal, classification, definition, primary and secondary nomination, functioning.*

УДК 811.161.2'373

А. І. Бондаренко

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕМПОРАЛЬНОГО КОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ В НАЇВНІЙ (ДОНАУКОВІЙ) КАРТИНІ СВІТУ

У статті наведено результати реконструкції темпорального фрагмента доннаукової картини світу за допомогою семасіологічної процедури польового моделювання, етимологічного, компонентного й синтаксемного аналізу. Дослідження здійснено на основі даних про походження слів темпоральної групи, а також фразеологічних одиниць, що містять слова з центральною семою часу й лексику, яку характеризує темпоральна конотація. Виокремлено такі основні асоціативні вектори, що спрямовують когніцію темпорального, як «час – людина» й «час – довкілля». Наведено відомості, що відбивають наївні уявлення про фізику та психологію часу, заковані в українських ідіомах. Розглянуто синтаксемні функції в складі фразеологізмів лексики на позначення часу. Простежено аксіологічну специфіку вербальних контекстів – продуцентів часової семантики. Окреслено їхні утилітарну, телеологічну, емотивну та ін. оцінки. Пояснено системні зв'язки темпорального коду лінгвокультури з біоморфним, предметним і соматичним.

Ключові слова: *темпоральний фрагмент наївної (донаукової) картини світу, лінгвокультурний код часу, етимологія, фразеологізми, лексика темпоральної групи, темпоральна конотація.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-104-111

Постановка проблеми. Час є не тільки формою існування матерії, четвертою координатою, а й категорією лінгвокультури. Культурні конотації лексики темпоральної групи в українській мові мають специфічні риси, закріплені в стійких асоціаціях її носіїв. Спрямовують такі асоціативні вектори доннаукові уявлення про час,